

Wenancjusz Fortunat

WIERSZE DO PANI RADEGUNDY

(Carmina ad domnam Radegundem:

Mens fecunda Deo, Unde mihi rediit, Mater optima decens)

WSTĘP

Trzy przełożone tu wiersze biskupa z Poitiers Wenancjusza Fortunata, autora żyjącego na pograniczu starożytności i średniowiecza (530-ok. 600)¹, to bardzo niewielka część jego poetyckiej twórczości, obejmującej około 300 wierszy². Twórczość ta, poza nielicznymi wyjątkami, nie jest dotychczas szerzej znana polskiemu odbiorcy. Owe wyjątki to hymny *Vexilla Regis* i *Pange lingua gloriosi praelium certaminis*. Hymnom tym dopisało szczęście, bo weszły do liturgii brewiarzowej, a w polskich choćby kościołach od setek lat śpiewane są jako pieśni pasyjne ich parafrazy: *Króla wnoszą się znamiona* i *Krzyżu święty nade wszystko*. Oprócz tego trzeba odnotować przekłady kilkunastu innych utworów poetyckich Fortunata³.

¹ O Wenancjuszu Fortunacie zob. *Vita Venantii Hon. Clem. Fortunati*, PL 88,19-52; L. Navarra, *Venanzio Fortunato*, DPAC II 3556-3558; M. Cytowska, *Ostatni poeta starożytności – Wenancjusz Fortunatus*, „Meander” 28 (1973) 307-320; W.J. George, *Venantius Fortunatus: a Latin poet in Merovingian Gaul*, Oxford 1992; L. Pietri, *Venanzio Fortunato e il suo tempo: convegno internazionale di studio* (Valdobbiadene – Treviso, 29 XI - 1 XII 2001), Treviso 2003; A.R. Bastiaensen, *La poésie de Venance Fortunat: observations à propos d'une nouvelle édition*, „Mnemosyne” 49 (1996) 168-181; w jęz. polskim: T. Gacia, *Motywy krzyża w twórczości Wenancjusza Fortunata na przykładzie «Vexilla Regis»*, RH 46 (1998) z. 3, 101-112; M. Niewiadomska, *Wiersze o Krzyżu Wenancjusza Fortunata. Próba interpretacji*, „Przegląd Tomistyczny” 9 (2003) 281-310.

² Wydania i przekłady Fortunata: CPL 1033: J.P. Migne, PL 88, 59-362; F. Leo, *Venantii Fortunati Opera poetica*, MGHaa IV/1, Berlin 1881, 1-270; *Poésies mêlées*, trad. franc. Ch. Nisard – E. Rittier, Paris 1887; Venance Fortunat, *Poèmes*, vol. 1-3, texte établi et traduit par M. Reydellet, Ed. de Les Belles Lettres, Paris 1994-2004; Venanzio Fortunato, *Opere*, introduzione, testo, traduzione e note a cura di Stefano di Brazzano, Gorizia 2001.

³ Por. *Vexilla Regis prodeunt*, tłum. F.A. Symon, *Hymny kościelne*, Warszawa 1901, 69-71; tłum. T. Karyłowski, *Hymny kościelne*, Kraków 1932, 21-22 (wyd. 2, Warszawa 1978, 54-55); tłum. B. Gładysz, *Hymny Brewiarza Rzymskiego oraz Patronatu Pańskiego*, Lublin 1993, 96-98; tłum. J. Piwowarczyk, *Hymny Brewiarza Rzymskiego*, Poznań 1958, 50-51; tłum. L. Staff, *Hymny Brewiarza i Sekwencje Mszалу*, Warszawa 1962, 80-81; tłum. Anonim XV (*Idą królewskie proporce*), *Średniowieczna pieśń religijna*, oprac. M. Korolko, Wrocław 1980, 36; *Pange lingua gloriosi praelium certaminis*, tłum. F.A. Symon, jw., s. 71-73; *Lustra sex, qui iam peregi* (część hymnu *Pange lingua*), tamże, s. 73-74; tłum.

Przełożone i opatrzone komentarzem tu wiersze są poświęcone Radegundzie z Turynгии. Jej właśnie Wenancjusz Fortunat zawdzięczał w dużej mierze swoją wysoką pozycję na dworach królów merowińskich i ją też darzył duchową przyjaźnią. Adresatka tych (i wielu innych dedykowanych jej okolicznościowych wierszy) urodziła się ok. 518 r., jako córka Beretariusza, władcy Turynгии. Po zdobyciu tego kraju przez króla Franków Chlotara I, została wraz ze swym bratem uprowadzona do Pikardii; w 538 r. Chlotar ją poślubił. Gdy jednak kazał zabić jej brata, Radegunda go porzuciła i prosiła biskupa Medarda w Noyon o możliwość złożenia ślubów. Po uporczywych naleganiach Radegundy biskup zdecydował się włożyć na nią rękę, przyjmując jej śluby i nałożyć jej welon. W 557 r. Radegunda ufundowała w Poitiers klasztor żeński i zamieszkała w nim, ustanawiając jego przełożoną swoją dawną wychowankę Agnieszkę. Do tegoż klasztoru sprowadziła z Konstantynopola relikwie drzewa krzyża świętego (na tę właśnie uroczystość Fortunat napisał hymny poświęcone tajemnicy krzyża). Radegunda umarła ok. 587 roku⁴. Wiadomości na jej temat zawdzięczamy przede wszystkim samemu Fortunatowi, który pierwszy napisał jej biografię⁵; uzupełnia ją żywot Radegundy napisany niewiele później przez mniszkę Baudoniwię⁶; autorem trzeciej, późniejszej już biografii, jest Hildebert z Lavardin (XI/XII wiek)⁷.

T. Karyłowski, *Hymny kościelne*, Kraków 1932, 43-44 (wyd. 2, s. 50-51); tłum. B. Gładysz, *Hymny Breviarza Rzymskiego oraz Patronatu Pańskiego*, Lublin 1933, 98-100; tłum. J. Gamska-Lempicka, *Hymny średniowieczne*, Lwów 1934, 86-91; tłum. L. Staff, jw., s. 82-83; tłum. P. Galiński, OŻ 10, 148-150; *Cruix benedicta nitet*, tłum. K. Bardski, OŻ 10, 150-151; *Tempora florigero*, tłum. A. Kowalkowski, „Przegląd Klasyczny” 1 (1935) 204 (przedr. OŻ 10, 151-153; fragm. 39-40, 31-38: *Salve festa dies*, tłum. F.A. Symon, jw., s. 81-82; tłum. T. Karyłowski, *Hymny kościelne*, wyd. 2, Warszawa 1978, 346; tłum. B. Gładysz, *Hymny Breviarza Rzymskiego oraz Patronatu Pańskiego*, Lublin 1933, 10. Do pani Radegundy: *Regali de stirpe*, tłum. J.A. Ihnatowicz, OŻ 10, 153-154; *Frigoris hiberni*, tłum. J.A. Ihnatowicz, OŻ 10, 154. Wiersze: *Gloria celsa pios*, *Emicat aula decens*, *Summus in arce Dei*, *Quam bene iuncta decent*, *Martini meritis*, tłum. T. Gacia: Wenancjusz Fortunat, *Wiersze wybrane. Przekład z objaśnieniami*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 9 (2010) 215-224.

⁴ Por. *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis* (= BHL), t. 2 (K-Z), 7048-7054, Bruxelles 1898, s. 1025: „Aug. III, Dies 13, S. Radegundis regina, dein monialis Pictavii. Commentarius praeuius” 46-67; V. Saxer, *Radegonda*, DPAC II 2968-2969, NDPAC III 4457-4458; R. Aigrain, *Sainte Radegonde*, Paris 1987; *Radegonde de la couronne au cloître*, dir. R. Favreau, Poitiers 2005; S. Gäbe, *Radegundis: sancta, regina, ancilla. Zum Heiligkeitsideal der Radegundisviten von Fortunat und Baudonivia*, „Francia” 16 (1989) 1-30; S. Joye, *Basine, Radegonde et la Thuringe chez Grégoire de Tours*, „Francia” 32 (2005) nr 1, 1-18; D. Kleinmann, *Radegonde une sainte européenne*, Graz 1998, Loudun 2000; *La riche personnalité de sainte Radegonde. Conférences et homélies prononcées à l'occasion du XIVe centenaire de sa mort (587-1987)*, Poitiers 1988; Ch. Méridol, *Le culte de sainte Radegonde et la monarchie française à la fin du Moyen Âge*, w: *Les Religieuses dans le cloître et dans le monde, des origines à nos jours*, Saint-Étienne 1994, 789-795; BS X 1347-1352.

⁵ Por. *Sanctae Radegundis reginae vita duobus libris composita. Liber primus. Auctore Venantio Fortunato Episcopo Pictaviensi*, PL 88, 651-664; *La vie de Sainte Radegonde par Fortunat*, dir. R. Favreau, Poitiers 1995 [wg Manuscrit 250 (136)].

⁶ Por. *Sanctae Radegundis reginae vita duobus libris composita. Liber secundus. Auctore Baudonivia moniali aequali*, PL 88, 663-679.

⁷ Por. Hildebertus, *Vita sanctae Radegundis reginae*, PL 151, 967-988.

Okolicznościowych wierszy, dedykowanych Radegundzie, albo wzmiankujących jej imię, jest kilkanaście⁸. Przełożone niżej wiersze o incipitach: *Mens fecunda Deo*, *Unde mihi rediit*, *Mater opima decens*, podobnie jak większość utworów poetyckich Fortunata, napisane są dystychem elegijnym.

PRZEKŁAD

1. Do Radegundy, gdy postanowiła się zamknąć*

Mens fecunda Deo, Radegundis, vita sororum ⁹ ,	Myśl wypełniona Bogiem, Radegundo,
quae ut foveas animam membra domando	sióstr życie,
cremas:	Zatroskana o duszę, ciało poskramiasz swe.
Annua vota colens hodie claudenda recurris ¹⁰ :	By ślub coroczny spełnić, dziś ponownie się zamkniesz,

⁸ Por. *Regali de stirpe* (VIII 5), *Tempora si solito* (VIII 6), *Frigoris hiberni glacie* (VIII 7), *O regina potens* (VIII 8), *Mens fecunda Deo* (VIII 9), *Unde mihi rediit* (VIII 10), *Quo sine me mea lux* (XI 2), *Mater opima, decens* (XI 3), *Si pietas et sanctus amor* (XI 4), *Dulce decus nostrum* (XI 5), *Mater honore mihi* (XI 6), *Quae carae matri* (XI 7), *Accessit votis sors* (XI 8), *Sollicita pietate iubes* (XI 9), *Multiplices epulae concurrunt* (XI 10), *Respice delicias* (XI 11), *Munera direxi* (XI 12).

* Venantius Fortunatus, *Carmina* VIII 9: « Mens fecunda Deo ». Przekładu dokonano z łacińskiego tekstu krytycznego M. Reydellet: Venance Fortunat, *Poèmes*, t. 2, Paris 2003, Les Belles Lettres, 152; zob. także PL 88, 288AB; MGHMaa IV/1 195.

⁹ W. 1-2: Metafora „mens fecunda Deo” wskazuje na skoncentrowanie na Bogu świata myśli, uczuć i wyobrażeń. W wypowiedzi autora jest jednak pewna niejasność – czy sformułowanie to odnosi się do wszystkich sióstr, czy do samej Radegundy. Jeśli „mens fecunda Deo” to „vita sororum”, czyli sposób życia właściwy wszystkim siostrom, to poeta chce powiedzieć, że Radegunda w swojej trosce o duszę posuwa się dalej, ponieważ podejmuje umartwienia cielesne. Jeśli zaś metafora odnosi się do samej Radegundy, a zatem jeśli poeta mówi, że to jej myśl wypełniona Bogiem jest duchowym pokarmem sióstr (*vita sororum*), to wtedy wydaje się on nie aprobować całkowicie jej surowej ascezy i sugerować, że od zamknięcia się w celi (o czym czytamy niżej) ważniejsza jest jej obecność w klasztorze. W przekładzie usiłuję pozostawić tę (przynajmniej dla mnie) niejasność.

¹⁰ W. 3: Radegunda na cały okres Wielkiego Postu zamykała się w celi, stając się niedostępną nawet dla najbliższych. O pierwszym tego rodzaju zamknięciu i podjętych przy tej okazji umartwieniach Fortunat opowiada bardzo szczegółowo, por. *Sanctae Radegundis reginae vita duobus libris composita. Liber primus. Auctore Venantio Fortunato Episcopo Pictaviensi* 22, PL 88, 658-659: „Quanta vero congressio popularis extitit die qua se sancta deliberavit recludere! ut quos plateae non caperent, ascendentes tecta complerent. Quid autem sanctissima ieiunii, obsequii, humilitatis, charitatis, laboris et cruciatus ferventer indepta sit, si quis cuncta percurreret, ipsam praedicaret tam confessorem quam martyrem. [...] Prima quoque Quadragesima, qua se recluserat in cellula, donec fuisset transacta, panis non sumpsit cibaria, nisi die Dominica, sed tantum radices herbarum, aut olera de malvis sine olei gutta, sine sale composita. Verum aquae toto ieiunio nec sumens duo sextaria, hinc tanta siti laborabat, ut faucibus desiccatis, vix psalium diceret arida. Cilicium etiam habens ad corpus pro linteo iugiter; cursum decantans peragebat vigiliis: ante se cinerem stratum superiecto cilicio, hoc utebatur pro lectulo: ipsa requies fatigabat, cui parum videbatur hoc sustinere corpusculum”. Innym razem Radegunda łągodziła

errabunt animi, te repetendo, mei.	Dusza ma błądząc będzie wołać o powrót twój.
Lumina quam citius nostris abscondis ocellis!	Jakże prędko zabierasz światło sprzed oczu naszym!
Nam sine te nimium nocte premente gravor.	Kiedy bowiem cię nie ma, gniecie mnie ciężka noc.
Omnibus exclusis uno retineberis antro:	Wszystko pozostawiwszy w jednej zamkniesz się celi,
nos magis includis ¹¹ , quos facis esse foris.	choć raczej nas zamykasz, poza nią każąc być.
Et licet huc lateas brevibus fugitiva diebus,	Mimo że kryjesz się tam jak zbieg tylko na krótko,
longior hic mensis quam celer annus erit.	ten miesiąc będzie dłuższy niżeli szybki rok.
Tempora subducis, ceu non videaris amanti ¹² ,	Kradniesz ten czas dla siebie, abym cię nie mógł widzieć,
cum vos dum cerno hoc mihi credo parum.	Choć chwil, gdy cię oglądam, ciągle za mało mam.
Sed tamen ex voto tecum veniemus in unum	Ale przyrzekam, że z tobą będę jedno stanowią
et sequor huc animo quo vetat ire locus.	I sercem towarzyszę tam, gdzie nie wolno iść.
Hoc precor, incolumem referant te gaudia paschae,	Modlę się, abyś w zdrowiu w radość Paschy wróciła,
et nobis pariter lux geminata redit.	Wówczas i nas spowije podwójny światła blask.

nieco wielkopostne umartwienia, zob. tamże 23 i 25, PL 88, 659. O umartwieniach Radegundy pisze także Baudoniwia, por. *Sanctae Radegundis reginae vita duobus libris composita. Liber secundus. Auctore Baudonivia moniali aequali* 8, PL 88,668-669.

¹¹ W. 7-8: „Omnibus exclusis [...] / Nos magis includis” – gra słów nie do oddania w języku polskim.

¹² W. 11-12: „Tempora subducis, ceu non videaris amanti” – Radegunda zabiera (jakby kradnie) okazje spotykania się z nią, ponieważ wycofuje się, aby przebywać w zamknięciu; jest to jednak bezskuteczne, gdyż poeta, który ją kocha, stale będzie ją miał w swoich oczach. Nawet wtedy, gdy na nią patrzy, czuje niedosyt; tym bardziej będzie myślał o niej właśnie teraz. „Ceu” jest przysłówkiem poetyckim semantycznie równym wyrażeniu „tamquam si” – jak, jakoby, tak jakby, rzekłbyś, że; „non videaris amanti” – dosłownie: jakbyś nie miała być widziana przez tego, który kocha, jakby nie miał cię w oczach, jakbyś nie była w jego myślach.

2. Do Radegundy po jej powrocie*

Unde mihi rediit radianti lumine vultus? ¹³	Skąd na twarz mi wróciło znowu światło promienne?
Quæ nimis absentem te tenere moræ?	Cóż cię tak długo trzymało, zanim przy- byłaś znów?
Abstuleras tecum, revocas mea gaudia tecum, Paschalemque facis bis celebrare diem.	Zabrałaś radość moją, lecz ją przywracasz z sobą, Sprawiasz, że aż podwójnie święcę pas- chalny dzień.
Quamvis incipiant modo surgere semina sulcis, Hic egomet hodie, te revidendo, meto.	Choć ledwie zaczynają wschodzić w brzdach nasiona, Dla mnie, gdy znów cię widzę, nadeszła pora żniw.
Colligo iam fruges, placidos compono maniplos, Quod solet Augustus mensis, Aprilis agit.	Zbieram już swoje plony, stawiam dojrze- łe snopy, Czym zwykle sierpień darzy, kwietniowy niesie czas.
Et licet in primis modo gemma et pampi- nus exit, Iam meus autumnus venit, et uva simul.	Choć ledwo się zaczyna budzić winna latorośl, Już moja jesień przyszła – pora dorod- nych gron.
Malus, et alta pirus gratos modo fundit odores, Sed cum flore nova iam mihi poma ferunt.	Jabłoń i wielka grusza miłą woń właśnie sieją, Ale wraz z kwieciem świeżym już niosą owoców moc.
Quamvis nudus ager nullis ornetur aristas, Omnia plena tamen, te redeunte, nitent.	Wprawdzie nagiego pola żadne kłosa nie zdobią, Wszystko jednak dojrzało i gdy ty wra- casz, lśni.

* Venantius Fortunatus, *Carmina* VIII 10: „Unde mihi rediit”. Przekładu dokonano z tekstu łacińskiego M. Reydellet, t. 2, s. 153; zob. także PL 88, 288BC; MGHMer IV/1 195-196.

¹³ W. 1: Wiersz pełen hiperboli poetyckich, którymi autor opisuje swoją radość z powrotu Radegundy.

3. Do Radegundy o urodzinach ksieni*

Mater opima, decens, voto lætare beato,
gaude: natalem filia dulcis habet¹⁴.

Hanc tibi non uterus natam, sed gratia
fecit;
non caro, sed Christus hanc in amore
dedit.

Quæ sit in æternum tecum, tibi contulit
auctor,
Perpetuam prolem dat sine fine Pater.

Felix posteritas quæ nullo deficit ævo,
quæ cum matre simul non moritura ma-
net!
Sit modo festa dies, sancto Radegundis
honore:
Agnem hanc vobis Agnus in orbe dedit¹⁵.

Gaudia distensos pariter celebretis in
annos,
et per vos populus vota superna colat,
virgineosque choros moderamina sancta
docentes,

Matko bogata, zacna, z prósb spełnionych
szczęśliwa,
ciesz się córką przemiałą – to jej urodzin
dzień.

Nie z twego łona wyszła, lecz jest owo-
cem łaski,
nie ciało twe, lecz Chrystus dał ją w mi-
łości swej.

Stwórca ci ją darował, by zawsze z tobą
była,
Ojciec, co nie ma kresu, trwałą latorośl
dał.

Szczęście niesie potomstwo, co nigdy nie
odchodzi,
co z matką pozostaje, aż je rozdzieli
śmierć.

Niech dzień ten będzie świętem przez
chlubę Radegundy
Agnieszkę tę Baranek na tym świecie ci
dał.

Obie cieszcie się razem aż po najdłuższe
lata,
przez was niech klasztor cały w pragnie-
niu nieba trwa;
ucząc zaś chóry dziewic żyć w świętym
posłuszeństwie,

* Venantius Fortunatus, *Carmina* XI 3: „Mater opima decens”. Przekładu dokonano z tekstu łacińskiego M. Reydellet, t. 3, s. 114; zob. także PL 88, 352AB; MGHaa IV/1 259.¹³

¹⁴ W. 2: „Natalem filia dulcis habet” – mowa o Agnieszce, która była wychowanką Radegundy i którą Radegunda ustanowiła przełożoną założonego przez siebie klasztoru w Poitiers, sama poddając się pokornie jej władzy. Grzegorz z Tours przytacza list Radegundy, w którym sama o tym wzmiankuje, por. *Historia Francorum* IX 42, PL 71, 522: „electione etiam nostrae congregationis domnam et sororem meam Agnetem, quam ab ineunte aetate loco filiae colui et educavi, abbatissam institui, ac me post Deum eius ordinationi regulariter obedituram commisi”. Agnieszkę konsekrował na zakonnice biskup German, zob. tamże, PL 71, 523: „sororem meam Agnetem, quam beatissimi Germani praesentibus suis fratribus benedictio consecravit”. Dla Radegundy, która żyjąc w świecie nie miała fizycznego potomstwa z małżeństwa z Chlotarem, Agnieszka w klasztorze była jej prawdziwą duchową córką. Fortunat dedykował wiele wierszy również Agnieszce, nazywając ją swoją siostrą.

perpetuæ vitæ distribuatis opes.

Hinc longinqua salus teneat vos corpore
iunctas,
rursus in æterno lumine iungat amor.

skarby życia wiecznego szafujcie pośród
nich.

Obyście miały zdrowie póki tu trwacie
razem

I niech w wiecznej światłości miłość złą-
czy was znów.

Przekładu wybranych pieśni
z języka łacińskiego dokonał,
wstępem i komentarzem opatrzył
ks. Tadeusz Gacia – Kielce, KUL

